

זליה מחומשת - אתר חדש בעמק בית-שאן

אלון זינגר, בנק הגנים, מינהל המחקר החקלאי, מכון וולקני singer@volcani.agri.gov.il
תומר פרז, בנק הגנים, מינהל המחקר החקלאי, מכון וולקני tomerrf@volcani.agri.gov.il
ארז רחמים, בנק הגנים, מינהל המחקר החקלאי, מכון וולקני erezr@volcani.agri.gov.il
רן לוטן, אוסף זרעים לשימור מטעם בנק הגנים, מינהל המחקר החקלאי, מכון וולקני ranlotan@walla.com

אוכלוסייה חדשה של מין הצמח האדום זליה מחומשת התגלתה במטע תמרים בקיבוץ כפר רופין בעמק בית-שאן. תיאור האוכלוסייה ודרכים לשימור המין נדונים בכתבה.

זליה הוא סוג קטן במשפחת החיעדים הנפוץ באפריקה המשוונית והמזרחית ומונה 3 מינים. המין היחידי המצוי בישראל הוא **זליה מחומשת** *Zaleya pentandra* (L.) Jeffrey, צמח חד-שנתי, שרוע ובשרני הנפוץ באזורי סוואנה פתוחים באפריקה ומצוי גם בחצי האי ערב, מצרים וירדן בעיקר במעונות חמים ומושקים.

המין מתאפיין בעלים תמימים דמוי אליפסה, אגודות פרחים המקובצות בחיק עלים, פרחים חסרי עלי כותרת בעלי 5 עלי עטיף ירוקים, 5 אבקנים, שחלה עלית עם 2 עמודי עלי והלקט המכיל 4 זרעים (תמונה 1).

תמונה 1. פרח, הלקט בשלושה היבטים וזרעים של זליה מחומשת (משמאל לימין). צילם: ארז רחמים ©

מין זה, שישראל מהווה גבול תפוצתו הצפוני, תועד במהלך המאה הקודמת פעמים ספורות, בעיקר בשולי אזורים חקלאיים כמו יריחו, עזה, חוף הכרמל, אזור הכנרת ועוד. אף שלכאורה ניתן היה להניח שהוא יהיה נפוץ דוגמת **שלשי רגלני** (השייך גם הוא למשפחת החיעדים) או **רגלת הגינה** האופייניים לאזורים חקלאיים מושקים הרי שתצפית אחרונה של המין ידועה רק משנת 1986 מאזור בקעת בית שאן (מעוז חיים, תל בית שאן) ואזור השרון (עין החורש) מידע שהוביל להנחה שיתכן ונכחד מישראל (שמידע ופולק, 2007). דיווח מפתיע הגיע בשנת 2014 מאילת שם מצא ד"ר רודיגר פרסה שלושה פרטים שצמחו מחריצי מדרכה בעיר. והנה במהלך חודש נובמבר 2014, בעת פעילות מטעם בנק הגנים לאיתור ואיסוף זרעים של צמחי בר, מצא רן לוטן אוכלוסייה של **זליה מחומשת** בקיבוץ

כפר רופין שבעמק בית שאן.

עשרות פרטים של המין נמצאו במטע תמרים בסמוך וממזרח לשער הכניסה לקיבוץ שהם מרוכזים בשני גושים גדולים בשוליו ומספר פרטים בודדים פזורים לאורכו. (תמונה 2).

תמונה 2. גוש צמחי זליה במטע התמרים. האוכלוסייה סומנה בסרט אדום ע"י חברי הקיבוץ. צילם: תומר פרג' ©

מטע תמרים זה נוהל בשיטות המקובלות בענף. עדות לכך ניתן היה לראות בטיפוסי הצומח שנמצאו בתחומו. שדרת התמרים שהוא אזור המרוסס בדרך כלל בקוטלי עשבים היה סטרילי ברובו (להוציא מספר עצים ושיחים דוגמת **אשל** או **אספרג** ששרדו). לעומתו בין שורות התמרים שגשגו צמחי **זליה** ומינים חד שנתיים נוספים העמידים ללחצי כיסוח מכני המבוצעים תדיר במטע (תמונה 3). כל גוש זליות מנה פרטים רבים וצפופים, מרביתם בשלבי פריחה מתקדמים בדורים העליונים (תמונה 4) ובשלב פיזור הזרעים בדורים התחתונים.

תמונה 3. מבט כללי של מטע התמרים בכפר רופין בו נמצא הזליה המחומשת.

תמונה 4. אגד של פרחי זליה

מחומשת בפריחה. צילם: תומר פרג'

©

אף ששולי המטע נסרקו ברדיוס של עשרות מטרים סביב לא נמצאו פרטים נוספים של האוכלוסייה והיא הייתה מרוכזת בתחומי המטע בלבד על מצע אדמת סחף שחורה ורדודה שבסיסה אדמת חוואר לשון אפורה.

בניסיון למצוא אוכלוסיות **זליה** נוספות במרחב סרקנו מדגמית אזורים חקלאים בעלי צביון דומה באזור כנרת, מסדה, שער הגולן, אשדות יעקב, מעוז חיים ונווה איתן אך חיפושים אלה העלו חרס. בכל המטעים שלטו בעיקר עשבוניים חד שנתיים רודרליים דוגמת מיני **ירבוז** שונים, **שלשי רגלני**, **זנבה נטויה**. מאחר ו**זליה** הוגדר כצמח הנמצא בסכנת הכחדה בישראל ובספר האדום ניתן לו מספר אדום 5.3 ודרגת סיכון "נכחד?" (שמידע ופולק, 2007) הוחלט שמן הראוי לשתף את תושבי הקיבוץ בידיעה על נוכחותו של מין ייחודי זה בתחומיו.

בפגישה שנערכה עם מרכזי ענף התמרים בקיבוץ נמצאה נכונות והתגייסות לשימור המין במטע אולם התברר שהסכנה האמתית אורבת דווקא ממקור אחר והיא תוכנית בניה והרחבה המיועדת לצאת לפועל בשטח המטע בטווח הקרוב.

החלופה שהועלתה הייתה העתקת צמחים מהמטע או פיזור זרעים בשטח הקיבוץ מתוך הנחה שיקלטו ויתפתחו במקומות נוספים. לשמחתנו בסקר אקראי שנערך מאוחר יותר בשטחי הקיבוץ מצא דוד גלזר במרחק של כ-400 מטרים צפונית מהאוכלוסייה הראשונה פרטים נוספים שגדלו בשולי מדשאה. עתה שחברי הקיבוץ ערים לכך שמין זה גדל ביישובם אנו מעריכים שסיכוי לשרוד רבים יותר ויתכן והוא אף ישולב כאחד המינים בגן הבוטני

שחברי הקיבוץ מתכננים להקים בקרוב.

כדי להבטיח שהמין לא יעלם כליל, בפעילות מקבילה אסף צוות בנק הגנים המתמחה באיסוף זרעים מהבר ושימורם לטווח ארוך זרעים של **זליה מחומשת** מאוכלוסיית מטע התמרים בכפר רופין. אנו מתכננים להנביט חלק מהזרעים ולגדלם באופן מבוקר כדי להעריך מה הם התנאים והקשיים בגידולו של מין זה, מידע שעשוי לסייע בתכנון שלבים ראשונים של הרחבת תפוצתו של המין בבר במידת הנדרש.

ספרות:

שמידע א ופולק ג 2007 הספר האדום - צמחים בסכנת הכחדה בישראל, כרך א'. רשות הטבע והגנים, ירושלים.

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: זינגר, א., פרג', ת., רחמים, א. ולוטן, ר. 2015. זליה מחומשת - אתר חדש בעמק בית-שאן, כתב-עת "כלנית" מספר 2.

[זליה מחומשת - אתר חדש בעמק בית-שאן](#)